

Tadeusz Skoczek, Marian Fuks

Złota księga polskiego judaizmu

Niepodległość i Pamięć 21/3-4 (47-48), 353-356

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Złota księga polskiego judaizmu

Historia Statutu Kaliskiego księcia Bolesława Pobożnego z roku 1264 i jego iluminacji przez Artura Szyka w latach 1926–1928 jest od niedawna niezwykle wydarzeniem na polskim rynku księgarskim. Marian Fuks, Aleksander B. Skotnicki, Joanna Podolska i Marek Szukalak, autorzy tej publikacji przybliżają ideę, jaką owładnięty był na początku XX wieku Artur Szyk (1894–1951). Ten artysta plastyk nawiązywał w swojej twórczości do średniowiecznej sztuki iluminacji. Autorzy omawianej publikacji nazywają go, niezbyt precyzyjnie, miniaturzystą, „najwybitniejszym miniaturzystą XX wieku”.

Szyk był, w pełnym tego słowa znaczeniu, iluminatorem, a więc artystą rozświetlającym (łac. *illuminare*), upiększającym, dekorującym książki. Nawiązywał do średniowiecznej techniki zdobienia (złocenia) inkunabułów, rysowania inicjałów, przedstawiania postaci. Kontynuował i rozwijał technikę dawno zapomnianą, aczkolwiek interesującą i piękną. W początkach okresu międzywojennego zilustrował poemat satyryczny Juliana Tuwima *Rewolucja w Niemczech*. Publikacja ukazała się nakładem Wydawnictwa Książka i Sztuka w Łodzi w 1919 roku. Dziś jest rarytasem przechowywanym w działach

zastrzeżonych najważniejszych księżnic narodowych, dostępnym w wersji zdigitalizowanej w Internecie oraz w reпринcie wydanym w Oficynie Bibliofilów Marka Szukalaka w Łodzi (1994). W katalogach bibliotecznych znaleźć możemy też wiele edycji Biblii Starego Testamentu wydawanych na przestrzeni wielu lat w Stanach Zjednoczonych, z rysunkami Szyka. Autorzy wprowadzenia do prezentowanej publikacji podają, że artysta wystawiał swoje prace w Paryżu, między innymi ilustracje do *Księgi Estery*, do *Kuszenia św. Antoniego* czy *Studni Jakuba*. Najważniejszym jednak dziełem polsko-żydowskiego iluminatora jest *Statut Kaliski*, zbiór przywilejów dla Żydów z roku 1264. Był to dokument nadany przez Bolesława Pobożnego, potwierdzony później przez Kazimierza Wielkiego i adaptowany przez kolejnych władców polskich aż do Stanisława Augusta Poniatowskiego.

W albumie znajdujemy cytaty z poszczególnych paragrafów przywileju. Oto niektóre z nich (s. 45–46):

1. Kiedy jest sprawa przeciwko Żydowi, nie może przeciw niemu świadczyć chrześcijanin sam, lecz razem z innym Żydem.
2. Kiedy chrześcijanin pożywa na Żyda o zastaw, Żyd zaś utrzymuje, że żadnego nie wziął, wtedy Żyd przysięgą się uwolni.

5. Prócz rzeczy kościelnych i krwią zabarwionych wolno Żydom wszystko brać w zastaw.
9. Za zranienie Żyda, słuszna kara i koszt kuracji.
15. Rzucający kamieniem na szkołę żydowską odda wojewodzie dwa funty pieprzu.
30. Nie wolno Żydów oskarżać o używanie krwi chrześcijańskiej.
36. Wolno jest Żydom wszystkie towary kupować, chleba i innych żywności dotykać się.

Lektura wszystkich punktów statutu wiele mówi współczesnym o kulturze Polski średniowiecznej, tolerancji, o stosunkach polsko-żydowskich oraz o preferencjach i przywilejach, jakie otrzymywali Żydzi od polskich władców.

Żydzi byli obecni na ziemiach polskich przynajmniej od XI w. – pisze Henryk Samsonowicz w artykule *Przywilej kaliski* zamieszczonym w „Polityce” z 11 sierpnia 2014 roku. Co prawda można szukać ich wcześniejszych śladów, najstarsze wiadomości o kraju Mieszka pochodzą z relacji żydowskiego podróżnika Ibrahima ibn Jakuba, który odwiedzał nie tylko dwór cesarza Ottona I, lecz pobliskie ziemie, z pewnością między innymi księstwo czeskie. Nie wiemy zbyt dobrze, czy zawitał wówczas do Krakowa, czy też relacje o tym grodzie – znajdującym się wówczas pod władzą księcia czeskiego – czerpał z wiadomości uzyskanych

w Pradze. Nie wiemy również, czy już wówczas kupcy żydowscy uzyskiwali w państwie Piastów dobra, które mogli wywozić na południe, do Bizancjum i do krajów arabskich. Z pewnością jednak w następnym stuleciu mieszkali na ziemiach polskich Żydzi, organizując się w gminy wyznaniowe.

Najważniejszą częścią publikacji jest jednak reprint, prezentacja artystycznego dzieła Artura Szyka. Pierwotnie *Statut Kaliski* składał się z 45 luźnych kart z tekstami w 9 językach: polskim, łacińskim, francuskim, angielskim, niemieckim, hiszpańskim, włoskim, hebrajskim, jidysz. Odbito – jak czytamy w nocie wydawcy (Iwona Knechta i Tadeusz Zawada) – 525 egzemplarzy. Druk wykonano w drukarni F. Brückmanna w Monachium w roku 1932. Obecne wydanie reprintowe jest więc pierwszym powojennym i jedynym jak dotąd prezentowanym w druku zwartym. Egzemplarz ten, noszący numer 176, przekazany był Paderewskiemu. Iluminator opatrzył go odręczną dedykacją, którą warto zacytować (s. 62):

Ignacemu Janowi Paderewskiemu
Jednemu z najwspanialszych
Synów Polski Odrodzonej
w bezgranicznym uwielbieniu
hołd składa Żyd polski, Artur Szyk
Paryż, 15 grudnia 1934

Autorzy prezentowanej publikacji piszą, że twórczość Artura Szyka „była pomostem między kulturą polską, żydowską, francuską, angielską i amerykańską” (s. 19). O artyście znaleźć możemy informacje w zbiorze *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich* Maksymiliana Goldsteina i Karola Dresnera wydanym z przedmową Majera Bałabana we Lwowie w roku 1935. Wielką popularność zdobył w okresie II wojny światowej publikując karykatury Hitlera i Mussoliniego w prasie amerykańskiej. Krytyka tamtejsza podziwiała jego benedyktyńskie zacięcie w dbałości o szczegóły i nieuleganie modom. W Polsce i Europie jego twórczość była mało znana.

Wprawdzie w roku 2005 The Arthur Szyk Society przywiozło do Polski wystawę zatytułowaną *Justice Illuminated. The Art of Arthur Szyk*, co przetłumaczono jako *Mistrz słusznej sprawy. Artur Szyk o wojnie, Ameryce, Żydach*, ale przeszła ona bez echa, mimo prezentacji w trzech miejscach, w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie, Pałacu Izraela Poznańskiego w Łodzi oraz Centrum Kultury Żydowskiej w Krakowie. Podobnie było w 2008 roku, kiedy zorganizowano wystawę w Niemieckim Muzeum Historycznym w Berlinie, przeniesioną rok później do Muzeum Karykatury i Rysunku im. Wilhelma Buscha w Hanowerze.

Dopiero odnalezienie wspomnianego egzemplarza *Statutu Kaliskiego* z iluminacjami Szyka, w zbiorze podarowanym Bibliotece Jagiellońskiej, w zapisie testamentowym Paderewskiego, uczyniły wyłom w swoistej niepamięci. Twórczość Artura Szyka poznawano na nowo. Transport skrzyń z biblioteką Paderewskiego, z około 8 tysiącami wolumenów, przeleżał w magazynach od 1959 roku. Po 15 latach przekazano część księgozbioru do biblioteki Instytutu Muzykologii UJ, gdzie utworzono Ośrodek Dokumentacji Życia i Twórczości I. J. Paderewskiego. Publikacje w krakowskiej prasie pojawiły się jednak dopiero w roku 2011, w związku z wystawą, jaką przygotował prof. A. B. Skotnicki pt. *Dziedzictwo polsko-żydowskiego artysty*.

Małgorzata Mrowiec była autorką kilku artykułów zamieszczonych na łamach „Dziennika Polskiego”: *Hitler chciał jego głowy – za karykatury. Otwarcie wystawy prac A. Szyka w Stradomskim Centrum Dialogu*, oraz *Tu w Krakowie powinniśmy znać Szyka*, a także *Niezwykły Statut Kaliski odnaleziony w Krakowie* i *Portrety A. Szyka jak barwne dywany* (artykuły dostępne na stronie aleksanderskotnicki.eu). We wrześniu 2012 roku ukazał się bardzo kompetentny artykuł Jerzego Piekarczyka na łamach prestiżowego miesięcznika „Kraków” pt.

Piórko silniejsze od armat. Prace polsko-żydowskiego artysty Artura Szyka w Krakowie, przywracający pamięć o twórczości tego wybitnego artysty.

Dopełnieniem jest prezentowany album.

Tadeusz Skoczek

Marian Fuks, Aleksander B. Skotnicki, Joanna Podolska i Marek Szukalak, *Historia Statutu Kaliskiego księcia*

Bolesława Pobożnego z roku 1264 i jego iluminacji przez Artura Szyka w latach 1926–1928, Wydawnictwo Grafika, Warszawa 2012

Post Scriptum

Muzeum Historii Żydów Polskich zaprezentowało 14 sierpnia 2014 roku egzemplarz *Statutu Kaliskiego* подарowany tej instytucji przez Macieja Knothego. Jest to zbiór będący onegdaj własnością Józefa Piłsudskiego, dedykowany przez Artura Szyka naczelnikowi państwa.

Poezja, która powstała, by ocalać...

„Czym jest poezja, która nie ocala Narodów, ani ludzi?” – to wyzwanie z wiersza *Przedmowa (Ocalenie, 1945)* Czesława Miłosza podjęli autorzy wierszy stanu wojennego. Ich dorobek prezentuje wydana w Krakowie przez Instytut Pamięci Narodowej i Wydawnictwo „Dante” *Poezja stanu wojennego. Antologia wierszy, piosenek, kontrafaktur, parafraz i fraszek*. Wyboru i opracowania podjęła się Anna Skoczek, autorka wydanej uprzednio monografii zatytułowanej *Poezja świadectwa i sprzeciwu. Stan wojenny w twórczości wybranych polskich poetów* (Wydawnictwo SMS, Kraków 2004).

Omawiana antologia jest kontynuacją wcześniejszej, opatrzonej tytułem *Poezja Solidarności*. Anto-

logia wierszy, piosenek, kontrafaktur, parafraz i fraszek (Księgarnia Akademicka, Kraków 2006).

Poezja stanu wojennego składa się z dwóch części: utworów „wysokiego obiegu” – i tu znalazły się wiersze Stanisława Barańczaka, Ryszarda Krynickiego, Krzysztofa Karaska, Adama Zagajewskiego, Juliana Kornhausera, Leszka Szarugi, Piotra Sommera, Lecha Dymarskiego, LOTHARA HERBSTA, Tomasza Jastruna, Bronisława Maja, Jana Polkowskiego, Antoniego Pawlaka, Aleksandra Jurewicza, Grzegorza Musiała, Leszka Budrewicza, Barbary Sadowskiej oraz starszych poetów, takich jak Filipowicz, Kamieńska, Woroszyński, Bryll, J.M. Rymkiewicz, Anka Kowalska, E. Balcerzan. Tę część otwierają Zbigniew Herbert i Miron